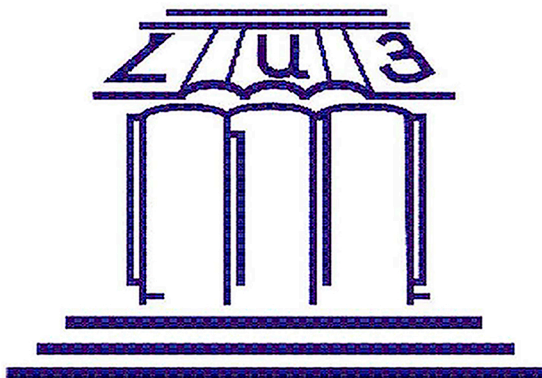

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

15229

ԼՐ «ՅՈՒՍԱՐԵՐ»

ԹԻԻ 17

Ա. ԱՐՇԱԿՈՒՆԻ

Հասցե = թե

Հարցրի

1938, մայիս
Հարցրի

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻԺԽԱՆՈՒԹԵԱՆ

Բ Ն Ո Յ Թ Ը

ՄԷԿ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ

1521

ԳՆԱՀԻՐԷ

ՏՊԱՐԱՆ «ՅՈՒՍԱՐԵՐ»

1926

321

Ա-92

25 FEB 2013

15 APR 2009

1 DEC 200

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

1921 թուի փետրուար 18-ի Հայաստանի համաժողովրդական ապստամբության հետևանքով, երկրի իշխանությունն անցաւ Փրկութեան Կոմիտեի մեօքը: 1921 թուի ապրիլ 2-ին վերջնականապէս խորտակուեցին Հայաստանի անկախ գոյութեան հիմերը: Այդ օրը Փրկութեան Կոմիտեն թողեց մեր մայրաքաղաքը՝ Սրեւանը:

Հայաստան բռնութեամբ խորհրդային կարգեր մտցնելուց յետոյ, փաստօրէն այլեւս գոյութիւն չունեցաւ հանրապետական կառավարութիւնը: Այդ ժամանակաշրջանին Լեռնահայաստանը, ուր քաշուեց Հայաստանի կառավարութիւնը, անկախ պետութիւն էր եւ ուներ իր յատուկ կառավարութիւնը, Գորիս մայրաքաղաքով:

1921 թուի ապրիլ 26-27 տեղի ունեցաւ Լեռնահայաստանի երկրորդ համագումարը պատմական Տաթևի վանքում, որն իրեն պարլամենտ հռչակեց եւ կառավարութիւն ընտրեց՝ Գ. Նժդեհի վարչապետութեամբ:

Լեռնահայաստանի կառավարութիւնը Տաթևից նոր էր վերադարձել Գորիս, երբ Գնդեազի զօրանակաւոր հրամանատարութիւնից յայտնեցին կառավարութեան, թէ Խորհրդային Հայաստանից Գնդեազ գիւղն են եկել յայտնի հրապարակագիր Դաւիթ Անանունը եւ գրագետ Ա. Դոն: Սրանք յայտնում են, որ Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան կողմից երկու ներկայացուցիչներ՝ Ա. Կարինեանը եւ Վ. Մել-

1254-2009

նիկովը (ռուս) սպասում են վայոց Ձորի (Դա-
րալագեզի) Հերներ գիւղում. Նրանք եկել են
Հայաստանի կառավարութեան հետ բանակցու-
թիւններ վարելու եւ խաղաղ մանապարնով լու-
ծելու բոլոր վիճելի խնդիրները.

Լեռնահայաստանի կառավարութիւնն այս
առաջարկը քննեց վերջնականապէս 1921 թ.
Մայիս 6-ին Դորիսում եւ որոշեց՝ Խորհրդային
Հայաստանի կառավարութեան հետ բանակցու-
թիւններ վարելու առաջարկը չմերժել եւ իր
կողմից լիազօր ներկայացուցիչներ նշանակել
Հեռնահայաստանցիներին:

Կառավարութեան կողմից ներկայացուցիչ-
ներ նշանակուեցին, ինչպէս երեսուն է բանակ-
ցութիւնների պաշտօնական արձանագրութիւն-
ներին, Գ. Տեր-Մինասեանը՝ պետական վերա-
հսկիչ, պատգամաւորութեան նախագահ, բժ.
Մինաս Մինասեանը, խնամատարութեան նա-
խարար եւ Լ. Միքայէլեանը, գինւորական: Այս
պատգամաւորութիւնը Բազարջայ գիւղում իր
հետ վերցրեց, որպէս քարտուղար, Հայաստանի
պարլամենտի անդամ Գ. Շահինեանին:

Այդ բանակցութիւնների արձանագրութիւն-
ների ամբողջական պատճենը, որ գտնուում է
մեր ձեռքի տակ, առանց յանելումների, մեկ-
նաբանութիւնների ու կրճատումների, հրատա-
րակութեան ենթ յանձնում, թողնելով եզրակա-
ցութիւնը ընթերցողներին: Արժէ այդ փաստա-
թուղթն *ամբողջապէս* հրապարակի վրայ դնել,
որովհետեւ նա պարզում է հայ կառավարու-
թեան, աւելի ճիշտ, հայ մարդու մտանդու-
թիւնները հայ ժողովրդի պահպանութեան եւ

պաշտպանութեան վերաբերմամբ եւ օտար, ան-
հարազատ իդիւանութեան աշխարհակալական
ձգտումները:

Հարկ ենք համարում յիշել, որ այս փաս-
տաթուղթն ամբողջովին դեռ չէ հրապարակ-
ուած, քեւեւ նրա զանազան մասերը լոյս են տե-
սել գլխաւորապէս *Հայրենիք* ամսագրի մէջ:

Արձանագրութեան մէջ մի քանի տեղեր,
անկիւնաւոր փակագծերի մէջ, մենք բառեր
ենք աւելացրել, բնագիրը հասկանալի դարձնե-
լու համար:

Ա . Ա .

1926 թ. 24 Նոյեմբերի, Բէյրութ.

ՄԷԿ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ

ՊԱՅՃԷՆ

ՍՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լեռնահայաստանի կառավարութեան և
Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան լի-
ազօր ներկայացուցիչների բանակցութեանց,
Ղալաջուղում. 1921 թ. Մայիս.

ՆԻՍՏ ԱՌԱՋԻՆ

Նիստին մասնակցում են Լեռնահայաստա-
նի կառավարութեան կողմից՝ Գէդէոն Տէր-Մի-
նասեան, բժիշկ Մ. Մինասեան և Լեռն Մի-
քայէլեան. Հայաստանի սովետական կառա-
վարութեան կողմից՝ Արտաշէս Կարինեան և
ռուսական կառավարութեան կողմից՝ Վասիլիյ
Մելնիկով:

Առաջին նիստը կայացաւ մայիս 12-ին,
առաւօտեան ժամը 10-ին, Սիսեանի Ղալաջուղ
գիւղում:

Փոխադարձաբար լիազօրութիւնները ստու-

գելուց յետոյ, փոխադարձ համաձայնութեամբ որոշուում է նիստերի նախագահութիւնը տանել փոխնի փոխ, իսկ բանակցութիւնները վարուում են հայերէն լեզուով:

Առաջին նիստին նախագահ ընտրուում է Լեւոնաշայաստանի կառավարութեան գելեգա-
ցիայի անդամ նախագահ՝ Դէդէոն Տէր-Մինաս-
եանը:

Նախագահն. — Պաշտօնական նիստը յայ-
տարարում եմ բացուած: «Հայաստանի սովե-
տական կառավարութեան ընկեր գելեգատներ /
Ողջունում եմ Հայաստանի սովետական կա-
ռավարութեան ներկայացուցիչների գալուստը
Լեւոնաշայաստան: Յայտ օւնեմ, որ այս երկու
գելեգացիաների խորհրդակցութիւնը հնար կը
տալ հաստատելու մի այնպիսի փոխ-յարաբե-
թիւն, որ հնարաւոր կը լինի ստեղծել վերջ-
նական խաղաղութիւն: Լեւոնաշայաստանը և
մասնաւորապէս Ձանգեզուրը իր աշխարհագրա-
կան դիրքով կամուրջն է հանգիստանում բոլոր
անցումների, որոնք գալիս են անցնելու գէպի
Մերձուոր Արեւելք: Ձանգեզուրը իր հարեւան
երկրամասերի նկատմամբ ունի նաեւ ռազմա-
գիտական խոշոր նշանակութիւն:

Ռուսական յեղափոխութեան ընթացքում
մի քանի անգամ և մի քանի կողմից փորձեր
են եղել տիրելու այդ լեռնաշխարհը: Առա-
ջին անգամ անգլիական իմպերիալիզմի
ներկայացուցիչները Անդրկովկասում քա-
նիցս ցանկացան և գիմեցին եկտիւ քայլե-
րի յանձնելու Ձանգեզուրը և Լեռնային Ղա-
րաբաղը Ատրբէյջանին, բայց Ձանգեզուրի գին-

ուած գիւղացիութիւնը ընդդիմացաւ ամենա-
վճակաւ կերպով: Դրանից յետոյ Ատրբէյջա-
նի նացիստալիստները քչեցին իրենց բանակ-
ները գէպի Ձանգեզուր ու Ղարաբաղ և ամէն
անգամ ջարդուած նահանջեցին: 1919 թուին
Ատրբէյջանի կողմից եղաւ վերջին փորձը, երբ
12 հազարնոց բանակով արշաւեցին Ձանգեզուր,
բայց և մեր զինուած աշխատաւորութիւնը,
հէնց Դորիսի պատերի տակ, ջարդեց նոցա:
Երբ մի փառաւոր օր Ատրբէյջանը կարմրեց և
դարձաւ սովետական, այդ անուան տակ, և
չահագործելով բոլշեւիկեան լոզունգները, ռու-
սական կարմիր զօրամասեր ուղարկեցին գէպի
Ձանգեզուր, որոնց յաջողուեց տիրել և ժա-
մանակաւորապէս տէր դառնալ Ձանգեզուրի
մի մասին, բայց կռիւը շարունակուում էր
Ղափանի լեռներում, որը հետզհետէ ծաւալ-
ւեց նորից: Ժողովուրդը տէր դարձաւ իր երկրի
մեծ մասին և ապա 1920 թ. Նոյեմբերեան
Ժողովրդական ընդհանուր ապստամբութեան
հետեւանքով, եկւոր զօրամասերը դուրս քըչ-
ւեցին վերջնականապէս Ձանգեզուրի սահման-
ներից: Ընկեր պատգամաւորներ, մեծամաս-
նական զօրամասերի հնգամսեայ ներկայու-
թիւնը Ձանգեզուրում ո՛չ միայն ֆիզիքապէս
բռնացաւ Ձանգեզուրի հայ աշխատաւորու-
թեան կամքի վրայ, այլ և բառիւ իսկական
իմաստով տնտեսապէս և կուլտուրապէս քայ-
քայեց ծայր աստիճան մեր գիւղացիութեան:
Եկւոր մեծամասնականների խօշոր խոտտումնե-
րը՝ կտորեղէնը, նաւթի, շաքարի, հացի մա-
սին՝ մնացին լոկ խօտքեր:

Այդ դեպքում քառակուսի չէ։ Այդ պարանոցները Ջաբուղից փոխադրելու պատրուակի տակ, գիւղացիութիւնից վերցրին հարկւրաւոր եղներ ու սայլեր և փոխադրական միջոցներ և մի քանի տնգամ, բայց ո՛չ միայն ժողովուրդը չստացաւ խօստացեալ ապրանքը, այլ և չստացաւ իր անասունները և միւս փոխադրական միջոցները։ Այդ տանելի էր. ժողովուրդից հաւաքեցին նրա վերջին հացահատիկը եկւոր զօրամասերին կերակրելու, բայց և մի մասը դուրս տարւեց մեր երկրից չգիտենք ինչու և ո՛ւր։ Մի փոքրիկ հայկական գիւղ, որն ունէր 60 զուլթանի լծկաններ, այժմ մնացել է միայն 8—9-ը։ Ընկեր պատգամաւորներ, մենք ձեզ կը տանք դրաւոր ու փաստացի տւեալներ այն սօսկալի թաւանի մասին, որ կատարւեց Ձանգեղուրում։ Մասնաւորապէս Ձանգեղուրի կենտրոնական սքանչելի Գորիսում չմնաց ոչինչ. աւերակ են բոլոր դպրոցները, բոլոր չէնքերի յատակներն ու առաստաղները աւերւած, ջարդւած ու այրւած են ամենավանդաւական ձեւերով—օեղանները, աթոռները. դուրս են տարւած կանանց և տղամարդկանց զգեստները, օսկեղէն ու արծաթեղէն իրերը, աւերակ են բոլոր հասարակական շէնքերը։ Այդ պատկերը ընդհանուր է և վերաբերում է նաև գիւղերին, որոնց համար մենք ունինք փաստացի տւեալներ։ Այս էլ գուցէ ժողովուրդը տանէր, բայց Ձանգեղուր մտան մի հազարեակ տաճկական ասկեարներ, որոնք ամենալիարկերպօվ անտօսելի չափերի հասցրին կանանց ու աղջիկների բռնաբարութիւնները, որոնք հաս-

տաւած են բժշկական քննութեամբ, եւ փոխանակ օղկետիղացիայի ենթարկելու Ձանգեղուրը, սիֆիլիզացեայի ենթարկեցին։ Մենք արեւելքի ժողովուրդը ենք և մեր ժողովուրդի պատւի հետ խաղալը չէր կարող մարտել և տանելի համարուել։ Դառնութեան բաժակը լցրեց Ձանգեղուրի մտաւորականութեան գըլխատուժը և աննպատակ կոտորածը։ Ամենավայրագ ձեռով մարթեցին Հայաստանի պարլամենտի անդամներ Վահան Խորէնյան, Արշակ Շիրինեանին, հասարակական գործիչ և ցարիզմի ժամանակ 12 տարի բանտրուած առաջապաժ Սաքոյին և մի քանի տառնեակ մտաւորականների, որոնց նղբայրական գերեզմանը դուք այժմ կը տեսնէք Գորիսում։ 87 հօգի ունչպար և մտաւորական գնդացիներով կոտորւեցին Ջաբուղի ձորերում և Ղալաբարաու «Մակեր» կոչուող բինաներում։

Այս բոլորի բնական հետեանքն եղաւ այն, որ Ձանգեղուրի ժողովուրդը բարւոք համարեց ապօտամբել, պատաւոր մահ գտնել կամ ազատագրւել եկւորների լծից, ժողովուրդը կանգնեց մի մարդու պէս ամենուր Ձանգեղուրում։ Անգամ այն գիւղերը, որոնք հրաւիրել էին մեծամասնականներին, հաւատալով նոցա խօստումներին, առաջինը զէնք վերցրին և դուրս քշեցին ու ջարդեցին եկւոր զօրամասերը։ Այս ապօտամբութիւնից յետոյ, ժողովուրդն ինքը ինքնաբերաբար ցանկացաւ ունենալ մի կառավարող օրդան և ա՛յա 1920 թ. դեկտեմբերի 25-ին պատմական Տաթև վանքում գումարեց իր անգրանիկ ժողովրդա-

կան համագումարը, որ և ընտրեց մի կառավարութիւն: Չորս ամիս անց, նորից կարիք զգացուեց համագումարը կեանքի կոչելու և ապրիլ 26-ին նոյն Տաթևում գումարուեց երկրորդ համագումարը, ուր ինքնավար Սիւնիքը կոչուեց Լեւոնայաստան, որի մէջ մտնում են Վայոց ձորը (Դարալագեազ) և լեւոնային Ղարաբաղը և ընտրեց նոր կառավարութիւն և մենք պատիւ ունինք լինելու այդ երկրի ու կառավարութեան լիազօր ներկայացուցիչները: Հաւատում եմ, որ այս միացեալ նիստերում հնարաւոր կը լինի ստեղծել մի կենսաձև, որի ընթացքում կ'ապահովւի մեր ժողովրդի նամուօր, ունեցեալքը և ֆիզիքական գոյութիւնը:

Նախագահի խօսքը ընկեր կարինեանը թարգմանում է ընկ. Մելնիկովին ուղեօրէնի: Ոսք է առնում ընկ. Ար. Կարինեանը:

Ա. Կարինեան. — Հայաստանի խորհրդային կառավարութիւնը յանձնարարել է ինձ յայտնել ձեզ, որ նա կամենում է խաղաղ կերպով վերջ տալ քաղաքացիական այս պատերազմին, որ տեւում է այժմ: Ձանգեզուրը և Լեւոնային Ղարաբաղը մնալով անկախ, փաստօրէն դառնում են գործիք իմպերիալիզմի համար, որ ուղղւում է ամենից առաջ խորհրդային Հայաստանի դէմ: Այդ պատճառով ասալին առաջարկը, որ ուղղւում է ձեզ, դա խորհրդային (Հայաստանի) իշխանութեան հաստատումն է Լեւոնային Հայաստանում և այդ իշխանութեան հպատակեցումը խորհրդային Հայաստանին: Այս պայմանն ընդունելու պա-

րագային ներման կ'ենթարկուեն բոլոր քաղաքական այն գործիչները, որոնք ըմբոստացել են Հայաստանի խորհրդային իշխանութեան դէմ: Միաժամանակ ինձ յանձնարարւած է յայտարարել, որ Ձանգեզուրի գիւղացիութեան հողավայրը ոչ մի պարագայում չի կրճատուի, օրովհետև առանց այդ էլ Ձանգեզուրի գիւղացիութիւնը այնքան սակաւահոգ է, որ հազիւ է նրան բաւարարում, օակայն այժմուանից իսկ յայտնում ենք, որ կայ մի կարևոր խնդիր, որ այսօր և եթ գիտի զրուի աւելի ռեալ հիմքերի վրայ: Դա քոչի խնդիրն է: Ձեզ յայտնի է, որ տափարակներում ապրող թուրք բնակչութիւնը առանց քոչի չի կարող ապրել: Մենք համոզւում ենք, որ Ձանգեզուրի գիւղացիութիւնը ինքը կ'աջակցի իր կողմից այդ քոչւորներին: Հայաստանի խորհրդային կառավարութիւնը հաւատացած է, որ հայ և թուրք գիւղացիութեան միահամուռ ջանքերով և սովետական կառավարութեան աջակցութեամբ կարելի է այնպէս կազմակերպել այդ խնդիրը, որ քոչը ոչ մի միջառ չի հասցնի լեւոններում ապրող հայ գիւղացիութեանը: Իսկ եթէ մենք կարողանանք այդ խնդիրը իրապէս լուծել, մենք կ'ամբացնենք հայ և թուրք գիւղացիութեան միջև բարի դրացիական յարաբերութիւն: Հայաստանում սովետական կառավարութիւնը ցանկանում է գէթ այսուհետև բոլոր վիճելի խնդիրները լուծել խաղաղ կերպով: Այդ նպատակով նա մտադիր է անպայման կազմակերպել հայ և թուրք գիւղացիութեան համագումար, ուր պիտի քննուեն բոլոր

վիճելի խնդիրները: Այժմ, երբ համայն Անգրկովկասում հաստատւած է ամուր խորհրդային իշխանութիւն, հասել է այդ ժամը: Առաջարկելով ձեզ այդ բոլորը, կը խնդրէի տալ պատասխան Հայաստանի խորհրդային կառավարութեան առաջարկին:

Լենոն Միքայէլեան. — Առաջարկում եմ եղած առաջարկներն անել զրաւօր և կէտ առ կէտ:

Գ. Տէր-Միքասեան. — Դուք որ այսպէս առաջարկում և չտփազանց հրատապ էք համարում թուրք քոչւորների հարցը, բայց կ'ուզէի իմանալ, որտե՞ղ էին գտնուում նոքա և ինչպէ՞ս էին վարուում այս վերջին 3—4 տարւայ ընթացքում:

Ա. Կարիճեան. — Ես մանրամասն տեղեկութիւն չունիմ, թէ ո՞ւր էին և ինչպէ՞ս էին անում նոքա և դժւարանում եմ այդ հարցին անմիջապէս պատասխանել: Ինչ վերաբերում է թրքական աւերակ գիւղերին, պէտք է յայտնեմ ձեզ, որ խնդրի լուծումը պետական բարդ խնդիր է: Մենք այժմ նոյն իսկ արգելում ենք, օրինակ, վերադառնալ հայ գիւղացիներին Նախւայ շրջանը: Գիտէք, անգամ եթէ որոշում լինի թոյլ տալու, այժմ օրեկապիւրէն հնարաւոր էլ չէ: Տներն աւերւած են, կայ ցանքերի հարց և վերջապէս այդ գաղթականութիւնը շատ ցրւած է: Այնպէս որ այժմ այդ հարցը, որպէս շատ մօտիկ ապագայի խնդիր, չէ կարող անմիջապէս լուծւել և անմիջապէս իրագործւել գործնականապէս:

Գ. Տէր-Միքասեան. — Ես կ'աւելացնեմ

նաև այն, որ նպատակադրմար էլ չէ, որովհետև Ջանգեզուրում հողի սոսկալի պակասութիւն կայ. անգամ իրենք թուրքերն էլ կը համաձայնեն այդ բանում, երբ յաջողի հրաւիրել մի հայ թրքաքան համագումար: Իսկ ինչ վերաբերում է քոչի հարցին, ցանկալի էր, որ այդ հարցը վճաւի և մնայ այն վիճակում, ինչպէս եղել է այս 3—4 տարւայ ընթացքում: Թոյլ տւէք մի հարց ևս առաջարկել. մի հարց, որ չափազանց կենսական է Ջանգեզուրի ժողովրդի համար. դա Նախիջևանի հարցն է. ինչ վիճակի մէջ է գտնուում այժմ Շարուր—Նախիջևանի խնդիրը:

Ա. Կարիճեան. — (Համաձայն. Սովետ. Ռուսաստանի կենդրոնական կառավարութեան և Տաճկաստանի) Շարուր—Նախիջևանը յայտարարւած է աւտոնոմ միաւոր սովետական Ադրբեյջանի պրոտեկտորատի տակ և չնայած այդ աւտոնոմ զրութեանը, տեղական թուրք ազգաբնակչութիւնը դիմում է Հայաստանի սովետական իշխանութեանը և խնդրում, որ հայութիւնը, որը գաղթած է, վերագտնայ: Այդ սուղութեամբ առանձնապէս աշխատում են թուրք գործիչները:

Գ. Տէր-Միքասեան. — Ես նորից կը ցանկանայի վերագառնալ քոչի հարցին, մանաւանդ, որ ձեր խօսքի մէջ ասաքիք, որ դու կ'ուզէիք վճել գրական մօքով: Դեռ ցարիզմի ժամանակ ձգտում կար իշխանութեան կողմից որևէ կերպ վերջ տալ այդ թափառական կենսաձեւին և նոցա գործնել նստակեաց, որովհետև քոչի շրջանում տեղական ազգա-

բնակութեան և քոչի մէջ շատ յաճախ էին պատահում օպանութիւններ, թալան, կաւերներ, որոնք իրենց հետեւանքներով դառնում էին տեղական ազգամիջեան կաւերներ: Ինչ երաշխիք, որ այս պայմաններում էլ, երբ ուժեղ օրէք իշխանութիւն չկայ, նոյն դէպքերն ու անախորժութիւնները չեն կրկնուի աւելի շատ ծաւալով և աւելի վատ հետեւանքներով:

Ա. Կարիքեան. — Փաստօրէն այժմ քոչը մեծ չափերով չի կարող լինել: Ազգաբնակչութեան մի մասը գողթել է, անասունների մեծ մասը կոտորուել: Ինչ վերաբերում է գարանախոյին, այդ գարանախոյն օղկետական Հայաստանը կը տայ և դրա համար կան միջոցներ: Օրինակ՝ կը տրուին օրօշ խմբեր, քոչւորները կը զինաթափուեն և ամէն կերպ ու ամէն միջոցով կ'արգելուի օրէք ընդհարում, որովհետեւ մենք ձգտում ենք ստեղծել այնպիսի փոխյարաբերութիւն, որ ընդհարումները վերանան ընդմիշտ: Եւ ապա գիտցէք նաեւ, որ մեր և Ադրբեջանի փոխյարաբերութեան տեսակէտից այդ հարցի գրական լուծումը կ'ունենայ հսկայական մօրալ նշանակութիւն և Զանգեզուրի գիւղացիութիւնը կ'ընդառաջի Ադրբեջանի գիւղացիութեան ամենակենսական պահանջին:

Վ. Մելիկիով. — Այս շօշափած հարցերից անկախ եւ կ'ուզէի առանձնապէս իմանալ թէ՛ ինչպէս է նայում պատգամաւորութիւնը այն հիմնական հարցին, որ Զանգեզուրը և Լեւոնային Ղարաբաղը պէտք է մտնեն Սովետական Հայաստանի մէջ, որպէս նրա անբաժան

մասը:

Գ. Տեր-Մինասեան. — Երբ մենք ձեռնից կը ստանանք ձեր պահանջները դրաւոր և կէտաւ կէտ, կը խօսենք մեր կառավարութեան հետ ու նոր միայն ի վիճակի կը լինենք այդ հարցին վերջնական պատասխան տալ:

Բժ. Մինասեան. — Թւում է, որ այս նիստը աւելի ինֆորմացիոն բնոյթ է կրում: Եւ նկիւզ գրանից, կ'ուզէի իմանալ, թէ ինչ վիճակի մէջ են գտնուում և ինչ փոխյարաբերութիւն կայ այժմ Սովետական Հայաստանի և Տաճկաստանի միջև:

Ա. Կարիքեան. — Սովետական Ռուսիան կնքել է արդէն մի դաշինք Տաճկաստանի հետ, որով Կարսի նահանգը մնում է Տաճկաստանին, իսկ Ալէքսանդրապոլը իր չքանով անջնւում է Սովետ. Հայաստանին: Նոքա Ալէքսանդրապոլը արդէն մաքրել են:

Բժ. Մինասեան. — Ինչպէ՞ս են մաքրել, զօրքերն են քաշել, թէ ամէն տեսակէտից են մաքրել:

Ա. Կարիքեան. — Տաճկական զօրքերը միանգամայն թողել են Ալէքսանդրապոլը: Հարցերն այսպէս գնելուց և ծանօթանալուց յետոյ, այս պայմաններում, որ նկարագրուեց երկուստեք, ինչպէ՞ս է կարծում դելեգացիան, Լեւոնայայաստանի կառավարութիւնը կ'ընդառաջի՞ արգօք իր առաջարկին: Մենք ի վիճակի չենք երկար սպասելու, երկուսս էլ ունինք պատասխանատու գործեր, պէտք է որ իմանանք, կը յաջողի՞ մեզ մի ընդհանուր լեզու գտնել թէ ոչ:

1254-2009

Գ. Տեր-Մինասեան. — Մեզնից անկախ պատճառներով ուշացած բանակցութիւններ սկսելը, որի համար դուք պէտք է ներողամիտ լինէք: Ձեր այդ հարցումին, թէ կարո՞ղ ենք ընդհանուր լեզու գտնել և թէ արդեօք կառավարութիւնը կ'ընդառաջի՞, կարող եմ վստահ լինել, որ ձեր առաջադրած կէտերից չատերը մեր հաշուին գալիս են և կարող են ընդունել լինել: Օրինակ՝ Թուրքերի հարցը (լքուած դիւզերի) և մի քանի ուրիշ հարցեր, բայց ինչ վերաբերում է քոչին, այդ հարցը իր էութեամբ կապուած է ժողովրդի կենսական շահերի հետ և առանց ժողովրդի կարծիքն իմանալու չի կարելի վճիռ կայացնել: Երկրորդ փուլ հարցը, դա Նախիջևանի հարցն է, որ դուք դնում էք արդէն՝ վճռուած հարց: Կը թուի ինձ, որ Նախիջևանի հարցի այդ ձևի վճռելը բնաւ բաւական չէ: Նորից ու նորից Սովետական Հայաստանը ստեղծել է Լեւոնհայաստանի թիկունքում մի ինքնավար միաւոր, որ բանում է նրա ճանապարհները: Չգիտեմ ինչպէս պէտք է սովետական Հայաստանը կապ պահպանի Լեւոնհայաստանի հետ, առանց Նախիջևանի: Պէտք է, որ այդ հարցը համարել չպառուած և Սովետական Հայաստանը պէտք է աշխատի մի ելք գտնել, որ Նախիջևանը լինի Սովետական Հայաստանի մի մասը: Նորից եմ կրկնում, ձեր բոլոր հարցերի պատասխանը պէտք է տայ կառավարութիւնը և այն էլ ժողովրդի կամքն իմանալուց յետոյ: Մենք անձնապէս համակիր ու արամադիր ենք ընդառաջելու մի քանի հարցերի, թւում է այդ

հարցերին կ'ընդառաջի նաև կառավարութիւնը, բայց այդ բոլորից առաջ առանց մեր ժողովրդի կամքի և ոչ ոք ոչինչ կարող չէ անել մեր երկրում:

Ա. Կարինեան. — Մեր հարցերից քոչի հարցը այն ձևով, ինչպէս մենք ենք դնում. Լեւոնհայաստանի ժողովուրդը կ'ընդունի, ինչ վերաբերում է Նախիջևանին՝ այդ հարցը պէտք է վճռուած համարել: Այն երկրորդ, որ ուրիշ դուք թիկունքից — Աւտոնոմ. Նախիջևանից, պէտք է ձեզ վստահեցնեմ, որ այնտեղ տիրում է և տիրելու է Սովետական իշխանութիւն: Ծիշա է Նախիջևանը դառնում է կարծես մի նացիոնալ միաւոր, բայց մի սոսանաք, որ ըստ էութեան նա սովետական է, և որ այնտեղ միշտ պէտք է վարուի սովետական քաղաքականութիւն, որ պէտք է նօքողեկավարուեն Սովետական իշխանութեան հրահանգներով ու վարած քաղաքականութեամբ:

Մէլնիկով. — Նախիջևանի հարցը այնքան կարևոր հարց չէ, Ռուսիայում էլ ունինք նման աւտոնոմ մասեր չրջաններ, օրինակ՝ բաշկիրները և ընդհանրապէս այն տեղերում, ուր ազգաբնակչութիւնը առաջին Նոյնը և պէտք է կատարուէր այնտեղ Նախիջևանում: Չենթադրէք, որ կարող են սահմաններ լինել նացիոնալիստական պետական կազմով: Հաւատացէք, որ եթէ Նախիջևանում յանկարծ տիրել է (տիրի) բուլժուազիան իր քաղաքականութեամբ, ապա սովետական կառավարութիւնը այնքան ոյժ կ'ունենայ, որ առաջը կ'առնի նման հակափոխական ոռնձգութիւնները:

Բժ. Միմասեան. — Այս պարզաբանութիւնից և մաքրի փոխանակութիւնից յետոյ, կը ջանկատայինք ձեր պահանջները ստանալ դրաւոր, մէկ էլ ես կ'օւզէի իմանալ, ձեր պահանջները դուք գնում էք որպէս պահանջներ, թէ նոքա (պէտք է) մասնն օրակարգի մէջ, դառնան ըստկոթութիւններ և խորհրդակցութեան առարկայ, որից յետոյ միայն օգտանային իրենց վճիռները:

Ա. Կարինեան. — Որքան որ ընկեր Մելնիկովը նախընտանի հարցը համարի ոչ կարեւոր, բայց գտնում եմ ես, որ դա չափազանց կարեւոր խնդիր է, մասնաւորապէս Հայաստանի քաղաքական ապագայի աեօակէտից. Արժէ, որ այդ հարցը պարզաբանուի բոլոր կողմերից և ըստ ամենայնի ուշիմ և ուշադիր: Սխալ է ընկեր Մելնիկովը, երբ նախընտանի հարցը, նրա աւտոնոմ վիճակը համեմատում է Ռուսաստանում գոյութիւն ունեցող աւտոնոմ շրջանների հետ: Այն պատմական ցեղական և հոգեբանական տնտազօնիզմը, որ կայ նրա (հայ) *) և թուրք աղագրանակութեան միջև, մեզանում պէտք է հաշուի առնուի: Մենք (հայերս) պատմականօրէն հանդիսացել ենք մի տեսակ կօւլտուրարեզերներ մերձաւոր արեւելքում, իսկ նոքա (թուրքերը) ըստ ամենայնի եղել են պատմական տարմօզը: Այլ բան է Ռուսաստանի աւտոնոմ շրջանների և ռուս ժողովրդի յարաբերութիւնները անցելում: Նոքա չեն ունեցել և ոչ մի ազգամիջ-

*) Նրա բառն աւելորդ է. պէտք է կարգաւ հայ: Ա. Ա.

եան կռիւ, ինչ մեղանում գոյութիւն ունի դարերով և բնականաբար այդ տնտազօնիզմը պէտք է տնդրագտունար և այդ երկրների քաղաքական վիճակի վրայ: Այս պայմանները դուա տեղական են, ազգային, պատմական և քաղաքական հարցերը վճեւլիս պէտք է ուշադրութեան առնուեն և ըստ այնմ ձեռնն քաղաքական աղգնցութիւնների շրջանները: Ինձ էլ կը թուի, որ այդ հարցի այդ ձեւի վճիռը պէտք է փոխուի, վերաքննուի, համաձայն տեղական պայմանների:

Վ. Մելնիկով. — Մի երկիր, եթէ նա սովետական է, թէկուզ և աւտոնոմ, բայց նա պէտք է աւաջնորդուի կենդրօնի հրահանգներով և կառավարուի օովետական քաղաքականութեամբ, ի դուր են ձեր բոլոր վախերն ու կառկածները: Դանի կայ և գոյութիւն ունի սովետական իշխանութիւնը, չի կարող և ոչ մի պարագայում լինել ոչ վէճ, ոչ կոտորած և ոչ ընդհարում:

Ա. Կարինեան. — Ինձ կը թուի, որ խնդիրը պարզ է բաւականաչափ, ուստի կ'օւզէի իմանալ հետեւեալ հարցումի պատասխանը: Դուք ասացիք, որ համաձայն էք մի քանի կէտերի հետ: Ձէ՞ք կարող արդեօք (աօել թէ) ինչ վերաբերմունք կ'օւնենայ ձեր կառավարութիւնը գէպի այս խնդիրները և տրամագիր կը լինի՞ բաւարար պատասխան տալու մեր հարցերին:

Գ. Տեր-Միմասեան. — Կառավարութիւնը, թուում է ինձ, համաձայն կը լինի որոշ կէտերի վերաբերմամբ ընդառաջելու, ընդհանուր

լեզու գտնելու Բայց ամենից առաջ հարկա-
ւոր են ժողովրդի կամքն ու գործնական.
Միշտ էլ արամադիր եմ ձեր ուշադրութիւնը.
հրաւիրել Նախիջևանի հարցի վրայ. Դուք զուր
էք այդքան չնչին նշանակութիւն տալիս աւ-
տոնում Նախիջևանին, որ օտարի պէս մտած է
Հայաստանի կուրծքը, իր հետ ունենալով,
լու է առել, թիկունք ունենալով Աւղանիս-
տան, Պարսկաստան, Տաճկաստան, Մահմե-
դական ծովը և ճակատում մի բոլոր հայ
ժողովուրդը. Այսպէս նայելով խնդրին, մեզ
հարկաւոր են բաւական անհերքելի և փաս-
տական գործնականներ, օրինակ՝ ժողովրդի
զինաթափումն թէ զինումն և նման մի շարք
խնդիրներ:

Ա. Կարինեան. — Ձեր վերջին հարցը նոր
հարց չէ, այդ մասին մտածուած է: Ձեզ պէտք
է յայտնեմ, որ թէ Հայաստանում և թէ Վրաս-
տանում պէտք է կազմուեն տեղական զորա-
մասեր, անգամ աւելին, առաջին հերթին պէտք
է զինել ժողովրդին և իրօք բոլոր նախազգու-
շական միջոցները մտածուած են և կը գոր-
ծադրուեն:

Հարցերը պարզուած համարելով, ժողովը
օրոշում է. մայիս 12-ին, ցերեկուայ ժամը
4-ին սովետական Հայաստանի կառավարու-
թեան ներկայացուցիչները յանձնում են իրենց
վերայիշեալ առաջարկները գրաւոր Լեւոնահա-
յաստանի կառավարութեան ի քննութիւն:

Երկրորդ նիստը նշանակուում է մայիս
12-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին, Սիւնեանի Ղա-
լաջուղ գիւղում: Առաջին նիստը փակուում է
ցերեկուայ ժամը 2-ին:

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՆՈՍՏԻ

Լեւոնահայաստանի կառավարութեան և
սովետական Հայաստանի կառավարութեան
ներկայացուցիչների երկրորդ խորհրդակցու-
թիւնը տեղի ունեցաւ 1921 թ. մայիս 12-ին,
երեկոյեան ժամը 6-ին, նախազանութեամբ
ընկեր Ա. Կարինեանի, ներկայ էին՝ Լեւոն-
հայաստանի կառավարութեան ներկայացու-
ցիչներ՝ Գ. Տէր-Մինասեան, բժ. Մինաս Մի-
նասեան և Լ. Միքայէլեան. սովետական Հա-
յաստանի ներկայացուցիչներ՝ Արտ. Կարինեան
և առաւելան կարմիր բանակի ներկայացու-
ցիչ՝ Վ. Մելնիկով:

Նիստը բացելուց, Ա. Կարինեանը իր և
Վ. Մելնիկովի կողմից ներկայացնում է Լեւ-
ոնահայաստանի կառավարութեան ներկայա-
ցուցիչներին հետեւեալ գրաւոր պաշտօնական
զիմումը. «Որպէս Հայաստանի խորհրդային
իշխանութեան և զօրահրամանատարութեան
ներկայացուցիչներ, մենք կարող ենք հաղոր-
դել, որ շատ բան նորից, որ տօնում էք դուք,
յայտնի է մեզ: Շատ բան թերեւ մենք հնա-
րաւորութիւն կ'ունենանք քննել նաև ապա-
գայում և, ի հաբկէ, խորհրդային իշխանու-
թիւնը, որպէս աշխատաւոր մասսաների իշխա-
նութիւն, պէտք է յայտարարէ անողոք կռիւ-
ի տեղական վարչութեան ներկայացուցիչնե-
րի բոլոր այն գործողութիւնների դէմ, որոնք
ուղղուած կը լինեն զիւղացիութեան շահերի
դէմ: Մենք այդ աբել ենք ամենուրեք և միշտ
բացերեւ կերպով խարաղանել ենք մեր այն

ներկայացուցիչներին, որոնք չեղուել են խորհրդային իշխանութեան կողմից ընդգծուած ուղիղ ճանապարհից: Ահա հենց այդ քաղաքականութեան շնորհիւ է ամբողջ խորհրդային իշխանութիւնը Ռուսիայում: Այդպէս պէտք է գործէ և Հայաստանի խորհրդային իշխանութիւնը: Մեր նպատակն է վերջ տալ ազգամիջեան պառերազմներին, ստեղծել ուժեղ աշխատանքային բանդուս-գիւղացիական իշխանութիւն Հայաստանում, մի այնպիսի իշխանութիւն, որ պիտի խաղաղ աշխատանքի և խորհրդային շինարարութեան գործի հետ կապի հայ ժողովրդի բոլոր տարրերը, գիւղացիութեան լաւագոյն խաւերից սկսած մինչև հայ մաշակարանութեան բոլոր խմբակցութիւնները անխտիր: Մեր իշխանութիւնը պէտք է յենուի մեր ժողովրդի բոլոր աշխատանքային տարրերի վրայ և, որպէս այդպիսին, օրպէս ժողովրդական իշխանութիւն, նա յայտնող, ինչպէս և Ռուսաստանում, ձգտել և ձգտում է օգտագործել բոլոր խաղաղ միջոցները լուծելու այն խնդիրները, որոնք ստեղծել են այսօրուայ կացութիւնը: Խորհրդային կառավարութիւնը դիմել է պառերազմի միայն ամենածայրային պարագային: Այժմ պատերազմը Խորհրդային Հայաստանի և Լեռնահայաստանի շարունակուում է՝ շնորհիւ նրան, որ Լեռնահայաստանը մնալով անջատ Հայաստանից, անկախ մի միաւոր, դրանով հենց դառնում է իմպերիալիզմի համար մի գործիք, մի զէնք, որ ուղղուած է Անգրկազկառան Խորհրդային հանրապետութիւնների և ամենից առաջ Հայաստանի խորհրդային հանրապետութեան դէմ:

Այդ պատճառով Խորհրդային Հայաստանի և Լեռնահայաստանի միջև տեղի ունեցող ազգական գործողութիւնների լիկվիդացիայի համար առաջին և հիմնական նախապայմանն է խորհրդային իշխանութեան հաստատութիւնը Ձանգեղուքում և Լեռնային Ղարաբաղում, որը պիտի ենթարկուի Հայաստանի Խորհրդային իշխանութեան: Ձանգեղուքը և Լեռնային Ղարաբաղը, որպէս Հայաստանի անքակտելի մասեր, պիտի մտնեն նրա մէջ: Խորհրդային Հայաստանը յանձնարարել է մեզ յայտնել, որ նախապայմանը ընդունուելու պարագայում, նա կը գործադրէ Ձանգեղուքում խորհրդային իշխանութեան դէմ ըմբոստացածների նկատմամբ Խորհրդային Հայաստանում և Խորհրդային Վրաստանում: Ընդհանուր ամփոփուայի վերջին դեկրետը կը տարածուի Ձանգեղուքի և Ղարաբաղի տերրիտորիայի վրայ, այն տերրիտորիայի վրայ, որը գրաւուած է Խորհրդային Հայաստանի դէմ գործող զօրամասերի կողմից: Խորհրդային իշխանութիւնը համոզուած է, որ արդէն այդ միջոցները բաւական են, որպէսզի ժողովրդական մասունքները, հակառակ Խորհրդային Հայաստանի մասին տարածուող պրովակացիոն լուրերին, հաւատան, որ մեր յայտարարութիւնները անկեղծ են: Գիւղացիութեան և մանր բուրժուազիայի նկատմամբ Հայաստանի խորհրդային իշխանութիւնը կը կիրառէ այն քաղաքականութիւնը, որը ընդգծուած է Ռ. Ս. Ֆ. Խ.

Դ. Սոցիալական շարժումի նախագահ ընկ. Լենինի Վրաստանի յեղկովին ուղղուած հեռագրի մէջ. Այդ միևնոյն հեռագիրը յայտարարուած է նաև Հայաստանում, որպէս ղեկավարող մի հրահանգ գործիչներին համար. Այդ քաղաքականութիւնը ընդհանուր գծերով նկատի ունի մենք տնտեսութեան պաշտպանութիւնը, տնայնագործութեան և միջին գիւղացիութեան հովանաւորումը. Իսկ Զանգեզուրում, որպէս մեզ յայտնի է, տիրում է փաստօրէն հենց այդ միջին գիւղացիութիւնը. բացի դրանից, այնտեղ խօսուած է նաև ազատ առևտրի թոյլտուութեան, ղեկավարութեան արգելման մասին և այլն և այլն. Խորհրդային Հայաստանի հրահանգի համաձայն, մենք կարող ենք յայտարարել, որ Զանգեզուրից այժմ բացակայող ոչ մի փախստական տարր չի տեղաւորուել այնտեղ, հակառակ տեղացի գիւղացիութեան ցանկութեան. Ասելով այդ, մենք ելնում ենք նրանից, որ Զանգեզուրը հողագործութեան համար, քիչ վայր ունենալու պատճառով, ոչ միայն չի կորող կերակրել Զանգեզուրից փախած նախկին բնակիչ գաղթականներին, այլ և հազիւ կարող է կերակրել իր այժմեան բնակիչներին. Բացի դրանից, մենք նկատի ունենք նաև այն, որ քայքայման և հին բնակատեղիների ավերման շնորհիւ արդարեւ տեղաւորումը անհնարին է օրեկտրօրէն. Սակայն Հ. Խ. կառավարութիւնը պարտք է համարում յայտարարել, որ նա ամենամօտ ապագայում պիտի կազմակերպի հայ և թուրք գիւղացիութեան համագումար, որը պիտի

նպատակ ունենայ խաղաղ և եղբայրական ձեով լուծելու բոլոր վիճելի խնդիրները և օտեղծելու աշխատակցական այն համաշխատակցութիւնը, որը քանգուել է շնորհիւ թուրք և հայ ազգայնական կուսակցութիւնների քաղաքականութեան. Այսուհետև, խորհրդային իշխանութեան հաստատման հետ, Անգրկովկասում վերջ է արւում Կովկասեան երեք պետութիւնների այն մեկուսացած գոյութեանը, որը ստեղծուել *) է, արհեստական կերպով, թշնամանքի և ատելութեան օուր միջավայրը. Խորհրդային իշխանութեան նպատակն է գործով ապացուցել, որ այդ հնարաւոր է իրագործել, որ հաշտութիւնը և հայ-թրքական գիւղացիութեան եղբայրական համաշխատակցութիւնը հնարաւոր է. Այդ բոլորին կ'աւելացնենք նաև այն, որ ներկայումս Հայաստանի խորհրդային իշխանութեան հետքերում է գրխաւորապէս խաղաղ շինարարութեան և երկրի տնտեսական վերածնութեան գործը. Եւ ահա այդպիսի պարագաներում Լեւոնհայաստանի անկախ գոյութիւնը մի նոր հարուած է հասցնում մեր բանօրորագիւղացիական հայրենիքին. Լեւոնհայաստանը մնալով անկախ, փաստօրէն դառնում է մի օուր, որը ուղղուած է խորհրդ. իշխանութեան դէմ. Այդ հանգամանքը օտարում է մեզ պատերազմի հետ կապել մեր ժողովրդի այն զաւակներին, որոնք կարող էին այժմ խաղաղ շինարարական գործի

*) Ստեղծուել բազմ պէտք է կարգաւ ստեղծել, Ա. Ա.

անցնել։ Մենք յանձնարարում ենք այստեղ յայտնել, որ բոլոր վերև գծուած կէտերը կը կատարուեն ամենայն ճշտութեամբ և կ'ապահովեն ամենայն գարանտիաներով։ Մենք կը խնդրէինք շատ ազ կերպով քննել խորհրդային իշխանութեան առաջարկը և տալ պատասխան ամենակարճ ժամանակուայ ընթացքում։

ԲԺ. Միմասեան.— Առաջին նիստին դուք խօստացաք ձեր պահանջները տալ գրաւոր և կէտ առ կէտ։ Այժմ կ'ուզենայի իմանալ միայն (թէ) այս պաշտօնական գրութեամբ (պիտի բաւականանա՞ք), թէ պէտք է այդ գրութիւնը կոնկրետացնէք։ Կ'ուզէի նաև իմանալ, թէ դուք ինչպէս էք ընդունում մեզ, որպէս մի քաղաքէն երկրի ներկայացուցիչները, թէ ոչ։

Լ. Միքայիլեան.— Առաջարկում եմ ամփոփել այդ առաջարկութիւնները և տալ կէտ առ կէտ։

Մելնիկով.— Դուք առաջարկում էք ամփոփել և տալ կէտ առ կէտ, բայց թւում է, որ հասկանալի է ինքնին այն, ինչ փաստօրէն մենք տեսել ենք այս գրութեան մէջ։ Եթէ համաձայնութիւն չի մի լեզու գտնելու — ապա մենք կ'անցնենք մանրամասնութիւններին։ Պէտք է բաւականանալ այս գրութեամբ։

Լ. Միքայիլեան.— Ոչինչ չի խանգարում, որ դուք առ գրաւոր և ամփոփ։

Գ. Տէր-Միմասեան.— Ես կողմնակից եմ բաւականանալ պաշտօնական գրութեամբ։ Ինչ վերաբերում է կէտերին, ապա նոքա առաջ կը

գտն քննութեան ընթացքում և շատ կարելի է որ նոր կէտեր էլ առաջ գան։

Ա. Կարիմեան.— Իրաւաբանական տեսակէտից մենք լիազօր ենք և պատասխանատու մեր պաշտօնական գրութեան մէջ յիշուած առաջարկների համար։

ԲԺ. Միմասեան.— Մեր կառավարութիւնը չի իմացել այն խնդիրների մօտին, որոնք պէտք է քննութեան առնուէին այս խորհրդակցութեան մէջ և որոնք դուք առաջագրում էք։ Օրինակ, ձեր պաշտօնական գրութեան մէջ դուք խօսում էք մեր երկրի քաղաքական ինքնորոշութեան գէմ մի հարց, որ ամենից կարևորն է։ Ես կ'առաջարկեմ խօսուէր միայն այդ հարցի վերաբերեալ։ Մնացած հարցերը ես համարում եմ երկրորդական, քաղաքական, երբ մենք համաձայնութեան կը գտնուէք այդ հիմնական խնդրի շուրջը, մնացածները կը վճռուեն ինքնին։

Գ. Տէր-Միմասեան.— Ես կրկին նայն կործիքին եմ մնում, որ պէտք է բաւականանալ արուած պաշտօնական գրութեամբ, որը մի պատասխան է մեր խօսքին, այն է՝ որ այս պաշտօնական գրութիւնը մեր երկրում գոյութիւն ունեցող իրաւակարգի փոփոխութիւնն է առաջարկում, այն է, որ երկիրը պէտք է ենթարկուի սովետիզացիայի։ Սա այնպիսի մի խնդիր է, որ անվերապահ կերպով կարող եմ ասել վերաբերում է ժողովրդին և նրա վճռելու հարցն է, ուստի և պէտք է ժողովրդի կամքը հարցնել։ Մենք բաւականանանք այդ գրութեամբ և յայտնենք մեր կառավարու-

թեան.

Ա. Կարիճեան.— Օճակալի է, որ դուք որևէ կերպ բանաձեռնէք այս բանակցութիւնների արդիւնքը. կը ցանկանայի, որ դուք որոշ պատասխան տայիք մեր հիմնական տաջարկին, որպէսզի մենք ձեր կողմից մի որոշ պատասխան տանէինք մեր կառավարութեան ներկայացնելու:

ԲԺ. Մինասեան.— Մեզ յանձնարարուած է մեր կառավարութեան կողմից ընդառաջ գնալու, բայց մենք չգիտենք ձեր առաջարկութիւնների մասին. եթէ մեր կառավարութիւնն էլ ընդառաջի, ապա պէտք է ժողովրդի կամքը հարցնուի յետոյ. Մեր համաձայնութեան գալը, անչույս, պայմանաւորուած է այն երաշխիքներով, որ դուք և ձեր կառավարութիւնը կը տան: Մեր ժողովուրդը անկախ որևէ (մէկի) համոզելուց, պէտք է իրականի մէջ համոզուի և հաւատայ:

Գ. Տէր-Մինասեան.— Ինչպիսի գարանտիա էլ տաք, դա կը լինի թղթի կտոր միայն. Մեզ կարող էք ապահովեցնել, օրինակ, թէ այս կամ այն գէպքը կանխելու համար կը բերուեն ռուսական զօրամասեր, բայց յօրս չունենք, թէ այդ զօրամասերը մէկ օր չեն թողնի մեզ և հեռանան. Չէ՞ որ այդ Ռուսաստանը, հարկը տարուաւ տիրապետութիւնից յետոյ նոյնիսկ, թողեց և հեռացաւ: Թղթի կտորներ չառ են տուել, ինչպէս Գերմանիան Բելգիային և Լեզբանը Հայաստանին. Մեր միակ գարանտիան — մեր ժողովրդի զէնքն է ու կամքը: Մեր ժողովուրդը միշտ ուրիշ բան

է տեսել, քան իրեն յոստացել են. եթէ անգամ մենք համաձայնենք ձեր առաջարկներին, ժողովուրդը կարող է յօշոտել մեզ: Ուստի և առաջարկում եմ բաւականաժառ միայն պաշտօնական գրութեամբ, որպէսզի յետոյ հնար լինի ամենաչափազանց կերպով յայտնել մեր կառավարութեան և իմանալ մեր ժողովրդի կամքը:

Ա. Կարիճեան.— Ես ոչինչ գէտ ունենալ չեմ կարող, որ այդ կարգինալ հարցը դառնայ եւեւ ժողովրդի սեփականութիւն. Օճակալի է, որ նա ևս հաւատայ և համոզուի. Եւ եթէ դուք զանուամ էք, որ այդքան կարեւոր է և անխուսափելի ժողովրդի հետ անմիջապէս խօսելը, բայց և դրանից անկախ հարկաւոր է ձեր կողմից մեզ մի ֆորմալ համաձայնութիւն, որ մեր կառավարութիւնն իմանայ, որ կայ համապատասխան համաձայնութեան մթնոլորտ:

Վ. Մելիկով.— Հետաքրքիր է իմանալ ձեր կառավարութիւնը կը գայ որոշ համաձայնութեան և եթէ համաձայնուի, թող նոր միայն հարցնի ժողովրդի կամքը: Եթէ մենք չենք կարող ապահով բոլոր խնդիրները, գոնէ որոշ պատասխան պէտք է արուի մեզ, որ մենք հաւատանք, թէ կարող ենք նորից հանդիպել: Առաջարկում եմ պաշտօնական գրութիւնից զատել առաջին և հիմնական հարցը, հեռախօսով յայտնել կառավարութեան և իմանալ նրա կարծիքը: Իսկ եթէ կառավարութիւնը որոշի, որ (այդ հարցը) պէտք է որոշի:

համաձայնութիւնը *), յամենայն դէպս մենք կ'ունենանք մի որոշակի պատասխան, որ կարող կը լինենք նորից հանդիպել և լուծել միևս առաջագրած հարցերը:

Ա. Կարինեան. — Եթէ կը յայտնէք, որ կառավարութիւնը որոշել է արգէն մերժել մեր հիմնական կէտը՝ այս բանակցութիւնները աւելորդ են: Խնդրում եմ այդ հարցին որոշակի պատասխան տալ:

Գ. Տէր-Մինասեան. — Գուցէ անմիջապէս ոչ մենք և ոչ էլ կառավարութեան անդամները գէտ չլինեն, բայց գիտցէք նաև, որ մենք չենք. որ պաշտպանել ենք այս ժողովրդին ու նրա համար հայրենիք ստեղծել. ինքը ժողովրդն է իր լուսագոյն զաւակների արեան գնով ստեղծել հայրենիք և կառավարութիւն, որ պաշտպանել է իրեն բոլոր կողմերից եկած սանձազերթիւններից. Ուստի, կը խնդրէի առ մեզ երկու օր ժամանակ, մենք ձեր առաջարկները կը յայտնենք կառավարութեան, որը կամ կը տայ իր համաձայնութիւնը և կը գնէ որոշ պայմաններ կամ կը յայտնէ, թէ համագումարն է, որ այդ հարցերը (պէտք է) լուծէ վերջնականապէս:

ԲԺ. Մինասեան. — Մեր ժողովուրդը ինքն է, որ պահել է իր երկիրը և պաշտպանել այն անգլիացիների և Ադրբէյջանի սանձազերթիւններից և այն բոլորը, որ տեսել է մեր ժողովուրդը ու զգացել իր կաշու վրայ, լսել նաև

*) Համաձայնութիւնը պէտք է կորդալ. համագումարը: Ա. Ա.

Հայաստանում կատարուածի մասին, պէտք է հնար տրուի նրան հակառակը համոզուելու: Եւ եթէ մեր թէ գիւղացիութիւնը և թէ մաււորականութիւնը իրականում այլ բան է տեսել, ապա նա նայն իրականում պէտք է տեսնի նախկինի հակառակը: Նոքա մեզ կը հարցնեն, թէ ինչո՞ւ Նախիջևանը Ադրբէյջանի պրոտեկտորատի տակ է և ոչ Հայաստանի: Ինչպէ՞ս եղաւ և ինչո՞ւ մեծամասնականները քեմալիստներին Հայաստան բերին և տեղի ունեցաւ այն, ինչ գուցէ էլ էք խօստովանում: Պէտք է գարանտիան լինի գործնական և ժողովուրդը ինքը համոզուի, որ վտանգ չկայ իր գոյութեան գէտ: Ձեր Հայաստանում այժմեան վարած քաղաքականութիւնը*), չենք կարող հաւատալ, թէ կարող է երկար տեւել, և մեր ժողովրդին այդ բանում կը դժուարանանք համոզել: Գարանտիան պէտք է լինի մեր երկրից գուրս և հարկաւոր է ժամանակ, որ ժողովուրդը համոզուի: Դնենք թէ համագումարը յայտարարեց, թէ չենք ցանկանում ոչ մի այլ իշխանութիւն և յայտարարեց, թէ՛ ես ագրեսիւ չեմ և չեմ էլ թայլ առն. որ մէկ ուրիշը իմ երկրի նկատմամբ ագրեսիւ լինի: Առաջէք, խնդրեմ, օր իրաւունքով է, որ գուցէ պէտք է օտիպէք նրան, ընդունելու նրան օսվետական կարգեր: Ես կարծում եմ, որ եթէ մի կէտը զատենք և յայտնենք կառավարութեան, նա կարող է ընդունել վերջ-

*) Պէտք է կորդալ. Հայաստանում վարած մեր այժմեան քաղաքականութիւնը: Ա. Ա.

նագիր և մերժի, այն ինչ կարող է համաձայն-
նութեան եզր գտնել զուցէ, երբ մենք մա-
քող պաշտօնական գրութիւնը յայտնենք կա-
ռավարութեան:

Որոշում է. — Ընկերներ Կարինեանի և
Մելնիկովի ներկայացրած պաշտօնական գրու-
թիւնը ամբողջապէս ուղարկել կառավարու-
թեան եւ պատասխանի համար օպասել մինչեւ
մայիսի 15-ը, ժամը 12-ը կէսօրուայ, որպէս
մաքսիմալ ժամանակամիջոց:

Ժողովը փակուում է երեկոյեան ժամը
9-ին: Լեռնահայաստանի պատգամաւորութեան
անդամներ՝ 1. Գէդէօն Տէր-Մինասեան. 2. բժ.
Մինաս Մինասեան. 3. Լեւոն Միքայէլեան:
Դարձուղար՝ Գ. Շահինեան:

Սովետական Հայաստանի պատգամաւոր-
ներ՝ 1. Ա. Կարինեան. 2. Վ. Մելնիկով:

Լեռնահայաստանի կառավարութեան պա-
տասխանը լանձնուած է ինձ մայիսի 16-ին,
ժամը 2-ին գիշերուայ, Ղալաջուղ գիւ-
ղում՝ Ա. Կարինեան:

Լեռնահայաստանի կառավարութեան իր-
զօր ներկայացուցիչների պաշտօնական գրու-
թեան պատասխանը, ուղղուած Սովետական
Հայաստանի կառավարութեան ներկայացու-
ցիչներ ընկ. ընկ. Ա. Կարինեանին և Վ. Մել-
նիկովին:

Սովետական Հայաստանի ներկայացու-

ցիչներ ընկ. ընկ. Ա. Կարինեանին և Հայաս-
տանի կարմիր զօրքերի ներկայացուցիչ Վ.
Մելնիկովին:

Ի պատասխան ձեր մայիս 12-ին մեզ յանձ-
նած պաշտօնական գրութեան, պատիւ ունենք
Լեռնահայաստանի կառավարութեան կողմից
յայտնելու ձեզ հետեւեալը:

Լեռնահայաստանի աշխատաւոր գիւղա-
ցիութիւնը և իր յեղափոխական ինտելիգեն-
ցիան դեռ հնուց միշտ կապած են եղել իրենց
երկրի քաղաքական ինքնօրէն կեանքի գաղա-
փարին և օչինչ չեն խնայել զօհաբերելու այդ
գաղափարի իրագործման համար:

Ռուսական յեղափոխութիւնը իր լուրջագ-
ներով — փոքր ազգերի ազատ ինքնորոշման
գաղափարով, յայտերի և քաղաքական անկա-
լութիւնների նոր էտապ բաց արեց Ռուսաս-
տանի բոլոր ազգութիւնների և մասնաւորապէս
հայ աշխատաւորութեան համար:

Հայ աշխատաւորութիւնը հաւատում էր,
որ ինքը, որպէս յեղափոխութեան առաջա-
մարտիկը արեւելքում, իր յիմնամեայ յեղա-
փոխական ազատամարտով, աւելի քան իրա-
ւունք ունէր յենուել ռուսական յեղափոխու-
թեան վրայ և իրագործուած տեսնել իր քա-
ղաքական անկախութեան անքակտելի իրա-
ւունքը: Բայց և մինչև այսօր, միշտ, ամէն
յարմար առիթի, զարկեցին նրա թիկունքին,
թէ հեռուն եւ թէ մօտիկը:

Լեռնահայաստանի աշխատաւորութիւնը
պատուով դիմագրաւեց բոլոր կողմերից եկած
հարուածներին:

Քանից անգլիական իմպերիալիզմի Անգլիկոսական ներկայացուցիչները ջանկացան բանաձևով Լեւոնապետեանի գիւղացիութեան քաղաքական կամքի վրայ: Դաւեթին ու գաւազներին, որպէսզի Դարաբաղն ու Զանգեզուրը կցուեն Ադրբեյջանին: Կար եւ կը մնայ անմոռանալի մեր ժողովրդի ազատագրական կռաւի պատմութեան մէջ, թէ ինչպէս 1919 թուին գեն. Շատելվարդին, իր զինակիցներով, Գորիսում չրջապատեց զինուած գիւղացիութիւնը, մերժեց նոցա պահանջները՝ տալ իր հասարակական գործիչներին՝ Շիրինեանին եւ Շահմազեանին եւ դուրս վանտեց Զանգեզուրի սահմաններից:

Շուկէն Ադրբեյջանը, լանձին իր բէգական ու խանական վարիչների, պարբերաբար Զանազ զինական օյժով զուլթել մեր լեւնալխարիը, բայց միշտ էլ մեր գիւղացիութիւնը զէնքով պատառխանեց եւ այդ պատառխանը միշտ եղաւ յաղթանակ. նրա կանոնաւոր զօրամասերը խուժեցին մեր երկիրը, խանգարեցին ու արիւնստեցին մեր բանչպարի աշխատանքը եւ Զարգուած քուեցին մեր երկրից: Եւ այս եւամեայ կռիւների ընթացքում, մեր գիւղացիութիւնը մի բանում համագեց իր թշնամիներին, որ Լեւոնապետեանի ժողովուրդը որոշել է լինել ինքնօրէն:

Ոչ անգլիացիք, ոչ Ադրբեյջանը եւ ոչ էլ Սովետանովը իր հրգեհներով ու ագենտներով, չկարողացան ընկճել մեր երկրի ու ժողովրդի ինքնօրէն ապրելու եւ կառավարելու կամքը: Այդ կամքի առաջ պարտուեց հակառակորդի

թէ զէնքը եւ թէ զիպլոմատիան: Ութ անգամ տեղի ունեցաւ Լեւոնապետեանի համագումար*) . ութ անգամն էլ ժողովուրդը մի բան առաց. «Զեմ ցանկանում ոչ ոքի տիրապետութիւն եւ ես եմ, որ կարող եմ ու ցանկանում եմ կառավարել ինձ»:

Մեր ժողովրդի երեքամեայ կռիւներն ու զոհերը ամրացրին նրա մէջ աւելի քաղաքական ինքնօրէն ապրելու եւ կառավարելու անբանազաւ կամքը:

Այդ բոլորից յետոյ, մէկ օր առաջիկան կարմիր բանակները հասան Լեւոնապետեանի սահմաններին: Քայքայեցին երկիրը անտեսապէս, արտահանելով անասուն, հացահատիկ, լծկան, երկրագործական պարագաներ: Թաւանեցին բանագրաւման անուան տակ, գիւղի ու քաղաքի ազգաբնակչութիւնից՝ զգեստ, օսկեզէն եւ արծաթեղէն, անկողին եւ ինչ հնարէր, կտրելի: Աւերեցին երկրի բոլոր հասարակական եւ կուլտուրական շէնքերը եւ հիմնարկութիւնները (գարոցներ, գրադարաններ, հիւրանոցներ, դատարաններ, պետական շէնքեր): Թաւանեցին ու արտահանեցին երկրից գորգեր եւ այն բոլորը, ինչ համարուում էր արժէք: Սկսուեց մի չաեւնում հալածանք մտաւորականութեան եւ գիւղական գիտակից տարրերի դէմ, տասնեակներով մորթուեցին նոքա յայտ-

*) Այս համագումարները չչփթել Լեւոնապետեանի խորհրդային իշխանութեան գէմ ապրտամրուելուց յետոյ տեղի ունեցած երկու համագումարների հետ: Ա. Ա.

նի և անյայտ բանտերում ու ճանապարհներում: Անուն ու որակում չունեցող չափերի հասան բռնաբարութիւնները և այլ հողի վրայ կատարուած սպանութիւնները, ամենուր բարձրացան եղբայրական գերեզմաններ:

Այս է եղել կարմիրների հնգամեայ տիրապետութիւնը և այս է նրա գնահատութիւնը Լեւոնայաստանի ժողովրդի աչքում: Ժողովուրդը տեսաւ և զգաց իր կաշու վրայ նաեւ հեռուի բարեկամին ու աւելի կապեց, աներեւ ու վճական իր քաղաքական անկախութեան, անգամ աւելին. նա համագումար հրաւիրեց, ընտրեց կառավարութիւն և վարեց իր երկիրը և ինքն էլ կաւա խաղաղ աշխատանքի: Եւ համագումար մեր ժողովուրդը, որ բոլոր եկւորները մի նպատակ ունեն միայն, բռնանալ իր ինքնօրէն ապրելու կամքի վրայ, տէր դառնալ իր աշխատանքին, եւ համագումարը նորից ու նորից, որ ամենից լաւը ինքն իրեն տէր կանգնելն է:

Դուք ձեր պաշտօնական գրութեան մէջ վախ էք յայտնում, անգամ հիմնաւորում ձեր առաջարկները այն չստուգուած, անվաւեր փաստերի վրայ, որ Զանգեզուրը կարող է իմպերիալիստական խաղերի առարկայ դառնալ:

Ոչ ոք, ով հետեւել է Լեւոնայաստանի վերջին տարիների քաղաքական անց ու դարձին, կտրօղ է մատնանշել մի զէպք, մի առիթ, որ Զանգեզուրը խաղալիք եղած լինի որեւէ իմպերիալիստ պետութեան ձեռքում:

Մեր գիւղացիութեան, ինչպէս նաեւ նրա յեղափոխական ինտելիգենցիայի համար, դրո՛

աղգեցութեամբ ղեկավարուելը, ընդունելի է միշտ, որպէ՛ք թշնամանք սերմանող մի հանգամանք հարեւանների միջեւ, դաւաճանութիւն գիւղացիութեան դատակարգային շահերին և նրա յեղափոխական հաւատամքին:

Պնդում ենք ամենավճակաւ կերպով, որ ժողովուրդն ու նրա ղեկավարները ոչ միայն անցեալում խաղալիք չեն եղել, այլ եւ ապագայում էլ չեն լինի:

Մենք ցանկացել ենք միշտ եւ առաջին հերթին գտնել խաղաղ կենսակցելու մի ձեւ մեր հարեւանների հետ: Զենք արել եւ ոչ մի ագրեսիւ քայլ օրեւէ ժողովրդի ու երկրի նկատմամբ, բայց եւ թոյլ չենք տուել, որ ուրիշը նոյնպէս իր թաթը մեկնի մեր աշխատանքին եւ քաղաքական անկախութեան: Եւ եթէ մեր երկրում տեղի են սլանցել կռիւներ, նոքա տեղի են սլանցել այն զէպքում, երբ մենք օպառնել ենք բոլոր խաղաղ միջոցները եւ ապա մղել զուտ ինքնապաշտպանողական կռիւ: Այդ կռիւների հետեւանքով մեր երկրից հեռացել են մեր անկախութեան եւ ֆիրքեական գոյութեան դէմ դաւադրողները: Եւ այժմ այդ լքած գիւղերի վերաբնակման հարցն էլ է, որ դուք շօշափում էք ձեր պաշտօնական գրութեան մէջ: Այն ձեւը, որ դուք էք առաջարկում, մենք գտնում ենք ոչ բաւարար: Այդ հարցը ոչ միայն պէտք է այսուհետեւ դառնայ օրեւէ ժողովի առարկայ, այլ եւ կարծում ենք պէտք է համարել վերջացած: Պէտք է արգիլուի օրեւէ վերաբնակութիւն Լեւոնայաստանի օտմաններում, օրպէսզի

այս գերազանցօրէն յեղափոխական երկրում չլինեն տարրեր, որոնք կարող են դաւել ու դաւաճանել երկրին ու աշխատաւորութեան: Մանաւանդ որ այն սակաւահողութիւնը, որ կայ Լեռնահայաստանում, լքուած գիւղերի վերաբնակութեան դէպքում, կը դառնայ աւելի կտտառորոշիկ, երկիրը կը մատնուի պարբերական սովի, արտագաղթի եւ ներքին կռիւներէ:

Մի օւրիշ նոյնպէս կենսական հարց, որ առաջարկում էք դուք, դա քօչի հարցն է: Թոյլ տալ, որ նորից քօչուորների հեղեղը դայ մեր լեռնաշխարհը, նոյնիսկ եթէ ձեռք առնուած լինեն բոլոր նախազգուշական միջոցները, բայց երկիրը կը մատնուի անարխիայի, ազգամիջեան կռիւների մի թափառաբեմ կը դառնայ: Մեզ թւում է, ինչպէս եւ օրտեղ ապրել ու կառավարուել են 3—4 տարուայ ընթացքում քօչուորները, այսուհետեւ էլ շարունակեն նոյն ձեւով:

Մեր երկիրը պէտք է ազատ լինի քոչուորների ասպատակութիւնից, օրօնց ներկայութիւնը մեր լեռներում, մեր ժամանակի քաղաքական պայմաններում, կարող է գրօթայտերի համար դառնալ ագրեսիւ քաղաքականութեան գործիք:

Սակայն այս խնդիրը հնարաւոր է նորից դնել խորհրդակցութեան մեր համագումարում եւ կարծում ենք, որ բաւարար լուծում կը ստանայ մեր ապագայ բանակցութիւնների ժամանակ:

Կենսական հարցերից է նաեւ Շարուր—Նա-

խիջեանի հարցը, որը մեր երկրի քաղաքական ապագայի տեսկէտից, ունի առաջնակարգ նշանակութիւն: Նախիջեանը աւտօնոմ եւ Ադրէջանի պրոտեկտորատի տակ, պարզապէս նշանակում է որեւէ քաղաքական տնակնկալի դէպքում, անապահով դարձնել Լեռնահայաստանի թիկունքը եւ կարել նրան դրօթ աշխարհից եւ հաղորդակցութեան որեւէ հնարաւորութիւնից, մանաւանդ ձմեռը: Մենք Շարուր—Նախիջեանի քաղաքական վիճակի օլդ ձեռք օրօշելը համարում ենք աննպատակայարմար ու կը ցանկանայինք Շարուր Նախիջեանը տեսնել Սովետական Հայաստանի պրոտեկտորատի տակ:

Բացի վերայիշեալ զիտողութիւններից, Լեռնահայաստանի կառավարութեան կողմից պառիւ ունենք առաջարկելու նաեւ հետեւեալ հարցերը Հայաստանի սովետական կառավարութեան եւ կ'ուզէինք այդ հարցերի վերաբերմամբ ունենալ նրա կարծիքը, օրօնք եւ խորհրդակցութեան առարկայ կը դառնային մեր ապագայ բանակցութիւնների ընթացքում:

1. Լեռնահայաստան ռուսական եւ հայկական զօրամասեր բերելու խնդիրը:

2. Լեռնահայաստանի զօրքի եւ հրամանատարութեան զինաթափման հարց:

3. Լեռնահայաստանի գիւղացիութեան զինելու խնդիր:

4. Լեռնահայաստանի իշխանութեան կազմակերպման ձեւն ու եղանակը:

5. Քաղաքական կուսակցութիւնների եւ մամուլի խնդիր:

6. Հայերէն լեզուի պետական լեզու դարձնելու և զօրքի ու հիմնարկութիւնների մէջ առաջնաբար պահելու խնդիր:

7. Լեռնահայաստանի առհմաններից պարէն և ազմամթերք գուրս տանելու խնդիր և

8. Զօրականների, քաղաքական, հասարակական և պետական գործիչներին ինչպէս նաեւ յանցաւորներին Լեռնահայաստան(ից) աքսորելու խնդիր:

Այս բոլորից յետոյ, ինչ վերաբերում է Լեռնահայաստանը սովետիզացեալի ենթարկելու և սովետական Հայաստանի անբաժան մասը համարելու խնդրին, Լեռնահայաստանի կառավարութիւնը հրահանգել է մեզ յայտնելու, որ Լեռնահայաստանի սովետիզացեալի խնդիրը գուրս է իր իրաւագութիւնից, որպէս երկրի բովանդակ ժողովրդի քաղաքական բախտի անօրինումն, մի հարց, որ ժողովրդի գերագոյն իրաւունքն է և պէտք է որոշի ինքը ժողովուրդը, որի համար կը հրաւիրուի Լեռնահայաստանի համագումար, ուր և քննութեան կառնուի այդ հարցը և մեր բանակցութիւնների հետեւանքները:

Սակայն յայտնում ենք, որ Լեռնահայաստանի կառավարութիւնը ցանկալի է համարում և հաւատում է, որ կը գտնենք մի ընդհանուր լեզու անարիւն ու խաղաղ ճանապարհով լուծելու բոլոր խնդիրները և կանխելու որեւէ հնարաւոր ընդհարում:

1921 թ. 16-ն մայիսի յանձնուած է սովետական Հայաստանի ներկայացուցիչներին Ղալաջուղ գիւղում:

Լեռնահայաստանի կառավարութեան լիազօր ներկայացուցիչներ՝

1. Գ. Տէր-Մինասեան

2. Բժ. Մ. Մինասեան

3. Լ. Միքայէլեան

Քարտուղար՝ Գ. Շահինեան

1921 թ. 15-ն Մայիսի, Ղալաջուղ:

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՅՈՒՍԱԲԵՐ»

1. — **ԼԻԱՆ ԶՐԱՂԱՑԸ, Հ. Զուտերման 10 է. դ.**
Թրգմ. Գ. Մխիթարեան
2. — **ԻՆՉ ՉԷՐ ԵՒ ԻՆՉ ԶՊԻՏԻ ԼԻՆԻ**
ՄԵՐ ՈՒՂԻՆ Վ. Նալասարդեան 5 է. դ.
3. — **ՀԱՅ-ԹՐԳԱԿԱՆ ԿՆՃԻՌԸ Ռուբեն 6 է. դ.**
Նախարան՝ Վ. Նալասարդեան
4. — **Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ**
ԱՆԵԼԻԲԸ Վ. Նալասարդեան 8 է. դ.
5. — **ԵՐԿՈՒ ԱՄԻՍ ԲՈՂՇԵՎԻԿԵԱՆ**
ԲԱՆՏՈՒՄ Բախշի Իշխանեան 10 է. դ.
Կենսագրական գծեր՝ Վ. Նալասարդեան
6. — **ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ «ԼԻԿԻԻԴԱՑԻԱՆ»**
(ԲՈՂԱԿԵԼԻՂԻ ԵՆՆԻԿՈՒԹԵԱՆ ԺԱՆՐՈՎ)
Վ. Նալասարդեան 7 է. դ.
7. — **ԷՋԵՐ ԻՄ ՕՐԱԳՐԷՆ Գ. Նոյեմ 5 է. դ.**
8. — **ԸՆԿԵՐՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ**
ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԶՄԸ Վ. Նալասարդեան 2 է. դ.
9. — **ԹԵՐԷՉ ՌԱԲԷՆ Էմիլ Զօլա**
Թրգմ. Գ. Մխիթարեան 15 է. դ.
10. — **ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ**
ՈՒՂԻՆ Վ. Նալասարդեան 7 է. դ.

- 11.— ԿԱՅՐԸ Լ. Շանք 10 է. դ.
- 12.— ՀԱՅ ՄԻՏՔԸ. Ե. Ֆրանգեան 3 է. դ.
- 13.— ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՎԷՃ «Յուսաբեր» 2 է. դ.
- 14.— ԿԱԹՈՒՇԿԸ Ա. Ահարոնեան 3 է. դ.
- 15.— ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒ
ԹԻՒՆԸ Մ. Վարանդեան 12 է. դ.
- 16.— ԿԱՐՄԻՐ ԱՍՏՂԻ ՏԱԿ (ՎԷՄ).
Վ. Վարդեան (ԾԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ)
- 17.— ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆ
ՆՈՒԹԵԱՆ ԲՆՈՅԹԸ Ա. Արշակունի 3 է. դ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ ԳԻՆ 3 է. դ.
Վ. Նախասարդեան

<< Ազգային գրադարան

NL0127153

